

Özgürlük, Zygmunt BAUMAN, Çev. K. Eren, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, 141 sayfa.

İnsan, hemcinsleriyle bir arada yaşama çabası içinde olan bir varlıktır. Toplumsal yaşamda, özgürlük alanları iç içe geçtiğinden her gün yeni talepler gündeme gelmektedir. Postmodern düşünce akımının yaşayan en önemli temsilcilerinden biri olan Bauman, postmodernizmi kendi imkansızlığını kabul eden modernlik olarak tanımlamaktadır. Postmodernizm kendini gözetleyen, bir zamanlar bilinçsizce yaptığı şeyleri bilinçli bir biçimde terk eden modernliktir (Bauman, 2003: 347-348). Bauman'a göre postmodern düşüncenin özünü, çoğulluğun/çoğulculuğun kabulü oluşturmaktadır. Farklılık bir baskı olmaktan çıkıp eylem ve çözüm gerektiren bir sorun olarak yorumlandığı zaman, farklı yaşam biçimlerinin barış içinde birlikte yaşamaları mümkün hale gelebilmektedir (2003: 131-132). Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iktidarın toplumsal ilişkiler üzerindeki düzenleyici ve denetleyici gücü, ikinci bölümde özgürlüğün toplumsal kökeni, üçüncü bölümde özgürlüğün getirileri ve bedelleri, dördüncü bölümde ise toplumsal sistem içinde özgürlük ele alınmaktadır.

Klasik antik çağda köleler efendilerinin mülkü sayılmıştır. Yasal anlamda kölelere zarar vermek insan haklarına değil efendinin haklarına saldırı olarak kabul edilmiştir. Tıpkı bir deve çalındığında veya bir mülke zarar verildiğinde olduğu gibi hasarın karşılanması gerekli görülmüştür. Ortaçağ da ise özgürlük tam bir iktidar mücadelesi olarak görülmüştür. Magna Carta (Magna Carta: Ortaçağda ilk kez kralın yetkilerini kısıtlayan belge), özgür insanı yasaların hükmü dışında hapseden ve mülksüzleştirmenin karşısında yer almıştır. Eski ve ortaçağ İngilizcesinde özgürlük hep muafiyet anlamına gelmiştir (Bauman, 2015: 18)". 12. yy. ile başlayan geç ortaçağda kasabanın özgürlüğü, özgürlüğün seçilmiş yurttaşlara sunulması hakkını da kapsamıştır. Şehrin içinde üretim ve dağıtım sınırlanmadan gelişebilme hakkı elde etmiştir. Bir genelleme yapılırsa özgürlüğün antik ve ortaçağ kullanımlarına bakıldığı zaman aslında modern bir icat olmadığı gözlemlenir. Modern bilim ve teknolojinin de yardımıyla tercihlerin artması özgürlük alanının genişlemesi imkânı sunar. Özgürlüğe kapitalizm açısından baktığımızda; ekonomik faaliyetlerin amacına ulaşmasında temel faktör; özgür ve girişimci bireydir. Ekonomi alanı seçme hakkına sahip eylemlilik için özgürleştirilmelidir. "Mutluluğa giden yol alışverişten geçer (Bauman, 2015: 46)". Özgürlüğe ulaşmak, düşük sosyal durumdan daha yükseğe çıkmak anlamına gelir. Özgürlük buradan yola çıkıldığında toplumsal ayrımı, bölünmeyi gerektirir. Çünkü

karşı çıkılan bir durum ve bu durumun aktörleri olan bireyler vardır. Birilerine rağmen(!) istenilen durum gerçekleştiği zaman, özgür olma hali de gerçekleşmiş olur. Modern toplumlar için bakıldığında, güvenliğin bilinçli önlemler alınmadan sağlanabileceğine inanılmaz. Bu önlemler insan davranışını yönlendirme ve kontrol etmeyi amaçlamaktadır. Yönetimin amacının toplumsal düzenin bozulmasını engellemek olduğunu düşünürsek, özgür bireylerin yöneticiler olduğu noktasına geri dönmüş oluruz. Yöneticiler de yönetilenler üzerinde güç kullanma, denetleme yetkisini edinmişlerdir. Bunu Foucault'un geliştirdiği Panopticon üzerinden ele alalım.

“Michael Foucault ustaca yorumuyla bizlere Jeremy Bentham'ın Panopticon' un modern gücün ıslah edici doğasına dair önemli bir kavrayış olduğunu göstermiştir. İktidarın esas amacının organların yönetimi, temel yönetiminin ise gözetleme olduğunu açığa çıkarmıştır (Bauman, 2015: 19-20)”. Görülmeden görme düzeneği panopticonun özünü oluşturur. Görülmeden görme, denetçileri gözlemedikleri mahkûmlar karşısında özgür yapar. Mahkûmların özgür olabilme durumu denetçiye bağlı olduğu için, bireysel veya toplumsal özgürlüğün önü kapatılmış olur. Ancak denetleyenler baş muhafızın gözetimi altında olduklarından denetlediklerinin özgürlüğüne izin verme yetkileri yoktur. Burada en çarpıcı nokta izin verilen özgürlük noktasıdır. Denetçiler de tıpkı mahkûmlar gibi gözetmenin onları ne zaman izleyeceğinden habersizdirler. Bürokrasi üzerinden yola çıkarak ifade edecek olursak; memuru gözetleyen, izin veren, oyun alanının yöneticisi ve denetleyicisi olan bir müdür vardır. Müdür, belirlenen yasalar dışına çıkamaz. Düzenli olarak tutmak zorunda olduğu kayıtlar, hazırlamak zorunda olduğu bazı raporlar vardır. Müdür, her an teftiş edilebilme durumu ile karşı karşıya olduğundan onun da tam bir özgürlük alanına sahip olduğu söylenemez. Panopticon'un mahkûmları fabrika işçisine benzetilir. Merkezin çevreye dayattığı bir ideoloji yoktur. Tek amacı koşulsuz teslimiyetle birlikte yöneticilerin üstünlüğünün değişmezliğini kabul ettirmektir.

Teknoloji mahremiyeti sarsarak görünmezliği ve bağımsızlığı sarstığından bireylere izlenmediğinden emin olarak meşgul olmak istediği şeyle meşgul olma olanağı tanır. Mahremiyet anlamını koruduğu sürece, toplumsal baskılara karşı panzehir olarak işlevini yerine getirir, ancak baskı yoluyla insanlar mahremiyetten mahrum bırakılır. Hastaneler, okullar, cezaevleri gibi kurumlarda mahremiyetin engellenmesi belirlenmiş amaçlara hizmet etmenin bir getirisidir. Mahremiyet tam bu noktada bireycilik ve kapitalizm arasında sıkışıp kalır. “Nobert Elias kapitalizm ile egemen birey arasındaki bu ilerletici ayrılığı kaçınılmaz olarak tarif eden bir teori geliştirmiştir. Elias'ın teorisinin en önemli kavramları 'eleme yarışı' ve 'tekel işlevi'dir (Bauman, 2015: 78). Eleme yarışının ve tekel işlevinin uygulamaya konulmasıyla bireysel özgürlüğün kapitalist yorumu nüfusun daha küçük bir kesimine indirgenmektedir. Rekabetin gerçek silahları toplumsal pozisyonlar değil bu pozisyonların arasındaki farklarda yatmaktadır. Bazı rakiplerin büyük kazançları diğerlerini daha büyük bir azimle çalışmaya teşvik eder. Bu aynı zamanda tüketici pazarını çekici de kılmaktadır. Çünkü yaşamlarının diğer

alanlarında yalnızca baskı olarak deneyimlenen kısıtlamalarla karşılaşan insanlara özgürlük sunmaktadır. Tüketici pazarı bireye tamamen bireysel olan tercih hakkı tanıırken aynı zamanda böyle bir tercih için toplumsal onayı da sağlar ve güvensizlik korkularını da siler. Böylece insanları pazara çeken bağ/lar pekişirken tüketiciler de hem bireysel özgürlüklerinin tadını çıkarırlar hem de güvensizlik için bir bedel ödmeden özgürlüklerini yaşarlar.

Modern toplumda insanlar kendilerini mesleki becerileri ve yetenekleri açısından tanımlarlar. İşyeri bir sosyalleşme alanı olarak işlev görür, bireyi toplumsallaştırır ve toplumsal denetim sağlar. Kapitalizmin tüketici evresine geçmesiyle iş merkezi yerini bireysel özgürlüğe devreder. Süregelen bu yeni evrede toplum, sermaye tarafından ilk adımda tüketici olarak sisteme entegre edilir. Uzlaşma, tüketici pazarı tarafından karşılanır. Bireyler ihtiyaç duydukları tarzda düzenlemeleri kendileri seçmeye başlarlar. Kendi tercihleri doğrultusunda doktor, öğretmen olmayı ya da avukatların disiplini altına girmeyi tercih ederler. Tüketim toplumu içinde bürokrasinin baskılayıcı denetiminden kurtulmak için küçük bir şans olan ve buna karşı çığıkları dikkate alınacak kadar yüksek çıkmayan büyük bir grup vardır. Bu grup, işsiz, enformel işlerde çalışan, yanlış ten rengine sahip(!) ya da ülkenin yanlış bir bölgesinde(!) yani sermayenin terkedildiği bir bölgelerde yoksulluğa yakın şartlarda yaşayan insanlardan oluşur. Bauman, tüketici toplumunda bu kesimi tanımlarken “defolu tüketiciler” tabirini kullanılır. Bunların tek kusuru; özgür bireyler olamamaları, özgür kararlar verememeleri, geçim kaynakları ve pazar konusunda yetkin olamamaları diğer bir ifadeyle acizlikleridir. Bunlar çoğu zaman özgürlüklerini nasıl kullanmaları gerektiğini bilenler tarafından yönlendirilmek, itaatsizlikleri olduğunda da cezalandırılmak durumunda kalırlar. Yönlendiriciler ise devlet bürokrasisi ve onun amaçları için görevlendirilen uzmanlardan oluşur. Tüketim toplumunda bürokratik baskı tüketicinin özgürlüğüne tek alternatiftir. Tüketici pazarı ise bürokratik baskıdan tek kaçış yoludur.

Kitabın son bölümünde tüketici özgürlüğü etrafında örgütlenmiş bir toplumda her bireyin kendi tüketimiyle tanımlandığı ve bu örgütler için içeridekiler ve dışarıdakiler olarak iki guruptan söz edilebileceği yargısına varılır. Dışarıdakiler içeridekilerin özgürlüğüne yönelik bir kısıtlama olarak algılanırlar, yardım talebiyle çıkardıkları yaygara, yardımsız yapabilenlerin üzerinde yeni kısıtlamaların habercisi olarak görülür ve bu bir kamu tehdidi olarak algılanır. Yoksul, daha iyi imkânlarla sahip olma peşindedir, özgür olmadığı için de acı çeker, acılarının sonunda pazar özgürlüğüne kavuşma hayali vardır. Tüketici dünyası dışarıdakilerin sadece konularını değil aynı zamanda hayallerini de tanımlar. Yeterli sermaye ve kurnazlığa sahip bireyler, satın alma yoluyla mahrumiyete maruz bırakılmış gruptan kendilerini çıkararak ayrıcalıklılar grubuna katılmaya çağırılırlar. Bu ayrılık, grubu eskisinden daha zayıf kılar ve ihtiyaçları toplumun geri kalanıyla paylaşamama durumunu doğurur. Konuyu küreselleşme kapsamında ele alırsak, Bauman, bütünleşme ve parselleme, küreselleşme ve

yurtlaştırmının karşılıklı olarak birbirini tamamlayan süreçler olduğunu ileri sürer (Bauman, 1999: 81).

Küreselleşme, ayrıcalıkların ve mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin, özgürlüğün ve kısıtlanmanın yeniden dağıtımında varlık bulmaktadır. Sermaye, insan, emek, bilgi vb. tüm akışların küresel ölçekte yeniden organizasyonuna işaret eden küreselleşme sistemi ile birlikte, ulus ekonomilerin yeni küresel ekonomiye eklenme noktası haline gelen küresel kentler hızlı bir dönüşüm geçirmektedir. Ekonomik, toplumsal ve mekânsal alanlarda gerçekleşen dönüşümler bir yandan hızla şiddetlenen bir sosyo-mekansal ayrışmaya neden olurken, diğer yandan da bu sosyal ayrışmayı azaltmada önemli bir araç olarak kullanılabilir kamusal mekanları dönüştürmektedir. Bu noktada 'Taksim'de Beyoğlu Kaymakamlığı önünde meydana gelen intihar saldırısı sonrasında 37 yaralıdan 12 tanesinin yabancı uyruklu olması üzerinden hareket edilebilir. Yaralıların içinde turistlerin de bulunması etnik farklılıklar arasındaki ayrışmanın grileştiğini gösteriyor. Birlikte yaşama ve bazı haklar edinme sürecinde canlı bomba kitlelere bir şeyler ima etmiştir ancak olayın üzerinden çok az bir zaman geçmesine rağmen hemen unutulması kitle toplumunun emici gücünü göstermesi açısından anlamlıdır. Bauman özgürlüğün birleştirdiği veya ayrıştırdığı noktasında kesin bir şey söylenemeyeceğini dile getirmektedir.

194

Küreselleşme birleştirme ve ayrıştırma noktasında özgürlük söyleminden ilham aldığından mekanların birlikte yaşama noktasında etkililiği göz ardı edilemez. Bauman'ın bu çalışmasının etnik farklılıklar konusunda özgürlük söyleminin kapitalizmin neresinde durduğu, birlikte yaşamının hangi şartları beraberinde getirdiği, sermayenin ve mekanın paylaşılması konusunda yaşanan sıkıntıların kaynağının neler olduğu, vb. konularda oldukça verimli bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, Çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2001). *Parçalanmış Hayat*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2015). *Modernleşme ve Bilinç*, Çev. K. Eren, İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2015). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, Çev. H. Keser, İstanbul: Ayrıntı.

Gülbahar AĞIRMAN

Mardin Artuklu Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.